

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ВИБОРЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРАХ 2012 р. В УКРАЇНІ: ІНСТИТУЦІЙНИЙ ПІДХІД

У статті розглядаються найпоширеніші виборчі технології, що використовувалися під час парламентських виборів 2012 року в Україні.

Ключові слова: парламентські вибори, виборчі технології, виборче законодавство, маніпулювання результатами виборів, політичний сквоттінг.

В Україні, як і в усьому світі, відбувається активний процес технологізації сфер людської життєдіяльності. Не становить винятку й розвиток політичних процесів, зокрема такого їх важливого складника, як проведення виборів. Адже вибори є одним з найважливіших механізмів легітимації влади, що забезпечують політичну стабілізацію в суспільстві. Готовність суспільства до проведення виборів – найважливіша ознака його демократичності, здатності до вирішення нагальних проблем мирними політичними методами.

Виборчі технології, своєю чергою, є вагомим елементом розвитку політичної системи та становлять соціальну основу демократичного режиму. Знання суті та особливостей виборчих технологій сприяє консолідації суспільства для вирішення нагальних проблем, налагодженню ефективної комунікації між політиком та виборцями, дає змогу досягти успіху в політичній боротьбі.

Розгляд проблеми застосування виборчих технологій у парламентських виборах в Україні є надзвичайно актуальним і потребує комплексного аналізу, адже їх особливості напряму впливають на демократичні процеси в нашій державі.

Теоретичну основу дослідження становлять наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених: Ф. Рудича, Л. Кочубей, А. Пахарєва, Р. Балабана, М. Михальченка, Л. Нагорної, А. Куліша, І. Шкурата, В. Полторака, Д. Видріна, М. Варія, М. Малишевського, В. Амеліна, С. Устименко, І. Грознецького, О. Матвейчева, Є. Малкіна і Є. Сучкова та ін. Характеризуючи ступінь наукового розроблення проблеми, варто звернути увагу на дисертаційні дослідження О. Хромця, Г. Пилипенко, В. Мокана, Є. Юрченка та інших науковців.

Мета даної статті – з'ясувати сутність інституційних виборчих технологій в електоральній парламентській кампанії 2012 р. в Україні. Мета роботи передбачає вирішення таких дослідницьких завдань:

- з'ясувати результативність застосування інституційних виборчих технологій в Україні;
- проаналізувати особливості застосування інституційних технологій у парламентських виборах в Україні.

На нашу думку, виборчі технології в Україні, в тому числі ті, що були застосовані під час парламентських виборів 2012 р., носять переважно маніпулятивний характер. Варто виокремити два основних рівня маніпуляцій: *інституційний* та *аксіологічний* (маніпуляції цінностями). Оскільки об'єктом нашої наукової розвідки є саме інституційний рівень, то зосередимось на ньому.

За підрахунками експертів міжнародної неурядової організації «*Freedom House*» із семидесяти країн, які 2012 року проводили загальнодержавні вибори, до цілковитих «виборчих демократій» можна зарахувати лише сорок. У решті країн розповсюдженою практикою боротьби за посади є фальшування виборів [1].

На думку професора Есекського університету С. Бірч, яка порівняла звіти спостерігачів на 136 виборах, проведених з 1995 по 2006 роки, більшість маніпуляторів нечасто вдаються до відвертого фальшування у день виборів. Найчастіше вони використовують іншу тактику: міняють виборче законодавство [2].

Зміна виборчого законодавства напередодні електоральної кампанії в інтересах конкретних політичних акторів дістала назву технології «виборча інженерія». Активно застосовується вона і в українській практиці, в тому числі і у 2012 р.

За підрахунками вітчизняного дослідника О. Висоцького, технологія «виборчої інженерії» у 2012 р. призвела до суттєвих змін у розподілі депутатських мандатів. Так, якщо при виборчому законі, за яким проводилися парламентські вибори 2007 р., Партія регіонів в 2012 р. отримала б усього 145 мандатів, тоді як парламентські вибори за новим Законом забезпечили їй разом з офіційно висунутими від неї мажоритарниками результат у 186 мандатів, з яких 114 були отримані за одномандатними округами. А якщо порівняти депутатів, які йшли по одномандатним округам, але офіційно не висувалися від Партії регіонів,

хоча потрапили до її фракції в Верховній Раді, то загальна кількість мандатів цієї партії в українському парламенті сьомого скликання склала 208 [3, 768].

У 2007 р. Блок Юлії Тимошенко (БЮТ) здобув 30,71% голосів [4] та отримав 156 мандатів [5]. У 2012 р. фактичний правонаступник блоку (відповідно до нового законодавства блоки партій не можуть брати участь у виборах) – ВО «Батьківщина» разом з мажоритарниками спромоглася набрати усього 101 мандат* [4].

Як наголошує О. Висоцький, якщо б не була впроваджена змішана виборча система, «Батьківщина» на виборах 2012 р. отримала б, виходячи з кількості поданих за неї голосів (25,54 %), 124 місця у Верховній Раді VII скликання [3, с. 769].

Партію В. Кличка «УДАР» після виборів 2012 р. представляли у Верховній Раді України 40 депутатів (34 обрано у багатомандатному окрузі, 6 – у мажоритарних округах) [5]. За пропорційної виборчої системи при такій підтримці (13,96% голосів [5]) ця політсила отримала б відповідно 67 мандатів [3, с. 768].

КПУ ввійшла до складу парламенту у складі 32 депутатів (всі обрані за партійними списками) [4]. Однак в умовах пропорційної системи її підтримка електоратом (13,18% голосів [5]) допомогла б отримати вдвічі більше мандатів – 64 [3, с. 769].

ВО «Свобода» у 2012 р. провела до вищого законодавчого органу країни 36 депутатів, а з такою підтримкою виборців (10,44% голосів) у 2007 р. здобула б 50 «багнетів» [3, с. 769].

Таким чином, на думку О. Висоцького, прийняття відповідних змін у виборчому законодавстві сприяло тому, що пропрезидентська Партія регіонів отримала на 63 мандати більше, ніж отримала б за пропорційної системи. В той же час решта парламентських політичних сил втратила від імплементації такої легітимізаційної технології: ВО «Батьківщина» – 25 місць, «Удар» В. Кличка – 27 місць, КПУ – 32, ВО «Свобода» – 14. Більше того, в межах коор-

* За результатами виборів 2012 р. ВО «Батьківщина» дійсно здобула 101 місце в парламенті: 62 у багатомандатному та 39 у одномандатному окрузі. Однак О. Висоцький вважає доцільним говорити про 99 мандатів ВО «Батьківщина» через те, що двоє депутатів (до речі, батько та син) – О. Табалов (обраний у багатомандатному окрузі) та А. Табалов (обраний у 99-му мажоритарному окрузі в Кіровограді) відмовились вступати до фракції ВО «Батьківщина» у парламенті VII скликання одразу після свого обрання.

динат пропорційної системи три опозиційні парламентські фракції – ВО «Батьківщина», «УДАР» та ВО «Свобода» змогли б об'єднатися в коаліцію із 241 депутата та, відповідно, сформувати уряд.

Погодисьмо із дослідником у тій частині міркувань, де він вважає, що завдяки виборчій інженерії можна значною мірою вплинути на результати виборів. Натомість, гадаємо, що процес підрахунку конкретної кількості голосів, які політичні сили отримали чи не отримали в результаті імплементації цієї технології виглядає дещо спрощеним, а значить, не є точним. Наприклад, виникають сумніви, чи вдалося б партіям-переможцям виборів 2012 р. набрати таку ж кількість голосів якби у бюлетені для голосування присутньою була графа «Проти всіх», як на попередніх виборах. Так, наприклад, деякі дослідники схильні вважати відносно високі результати парламентської кампанії 2012 р. КПУ та ВО «Свобода» наслідком слабкості «центристських» партій та формою протесту проти президентської Партії регіонів [6].

На результати виборів у 2012 р. суттєво вплинули й інші технологічні складові виборчої інженерії.

По-перше, на відміну від виборчого законодавства, що діяло під час кампаній 1998 та 2002 рр., у 2012 р. брати участь у виборах було заборонено блокам політичних партій. В першу чергу, зміни були не сприятливими для популярного серед населення Західного та Центрального регіонів Блоку Юлії Тимошенко. Тому його основному правонаступнику – ВО «Батьківщина» довелося докласти додаткові зусилля (які, безперечно, пов'язані з витратами) для того, щоб донести до виборців інформацію про зв'язок цієї політичної сили із Ю. Тимошенко.

По-друге, у 2012 р. «прохідний» бар'єр до парламенту став найвищим за роки незалежності – 5% (наприклад, у 1998 та 2002 рр. він був 4%, а у 2006–2007 – лише 3%). Ці зміни були покликані створити додаткові перешкоди на шляху до парламенту позапарламентським опозиційним силам – ВО «Свобода» та Партії «УДАР» В. Кличка (про причини, чому ця технологія не спрацювала мова піде далі).

По-третє, вперше в електоральній історії України з виборчого бюлетеня була прибрана графа «Проти всіх». Це, звичайно, не суперечить демократичній практиці інших країн, в більшості яких такої графи просто не існує. Однак, на нашу думку, це нововведення справило суттєвий інституційний вплив на результати електоральної кампанії 2012 р. Так, згідно із результатами соціологічних досліджень, про-

ведених компанією *Research & Branding Group*, «проти всіх» проголосувало б 17% виборців [7]. Відсутність графа «проти всіх», з одного боку, дозволила знизити градус суспільної напруги, оскільки протестний електорат проголосував за одну з двох радикальних політичних сил – «ліву» КПУ чи «праву» ВО «Свобода» і в такий спосіб легітимізувати існуючий політичний режим, а з іншого – збільшити у парламенті представництво «партії влади» за рахунок свого основного сателіта – КПУ, яка завдяки цій технології у 2012 р. більш ніж у двічі покращила результат в порівнянні із минулими виборами (5,39% голосів у 2007 та 13,18% – 2012 р.).

По-четверте, у 2012 р. вперше за роки незалежності України у виборчому процесі використовувалося відеоспостереження. Йдеться про встановлення відеокамер на виборчих дільницях, а точніше – застосування відеоспостереження, відеозапису і трансляції зображення для спостереження за організацією голосування та підрахунку голосів на виборчих дільницях. Ініціатором впровадження цього «ноу-хау» була Партія регіонів. Зокрема, її представники – прем'єр-міністр М. Азаров та голова парламентської фракції Партії регіонів О. Єфремов пояснили необхідність цього нововведення бажанням забезпечити реалізацію у виборчому процесі основоположних принципів демократії: публічності та відкритості [8].

Насправді ж, реалізація цих принципів лише завдяки відеоспостереженню є доволі ілюзорною. Про це говорять як експерти, так і самі виборці. Так, зокрема, голова ЦВК В. Шаповал у інтерв'ю газеті «Дзеркало тижня» зазначив: «Сам по собі процес відеоспостереження не можна оцінити однозначно. З одного боку, це ніби позитивний момент: візуальне спостереження, додаткові контрольні можливості публічного характеру. Хоча підрахунок голосів випадає за рамки відеоспостереження» [9].

Згідно з результатами соціологічних досліджень, більшість виборців (59,5%) скептично поставилась до цієї новини. Зокрема, 31,1% вважають, що на цьому хтось добре заробив; 15,1% схильні думати, що в такий спосіб влада намагалася залякати виборців, що про їх голосування «не за ту/того» партію/кандидата дізнаються; 13,3% виборців вважають, що це було потрібно, щоб знати хто і як проголосував.

До головних недоліків нововведення можна віднести:

1. Низьку якість відеоспостереження, що заважає фіксувати можливі порушення.

2. Можливість спостерігати в режимі *on-line* лише за голосуванням на дільниці, а не за більш відповідальним процесом підрахунку голосів.

3. Відеозапис цієї процедури можна отримати лише після виборів за наявності відповідного запиту. Однак порядок отримання та використання відеозаписів підрахунку голосів на виборчих дільницях не врегульовано.

Таким чином, по суті, це була легітимацийна технологія, покликана у разі необхідності виконати наступні функції:

– припинити відеотрансляцію та відеозапис «з технічних причин» на певних («потрібних») виборчих дільницях;

– вибірково використовувати матеріали відеоспостереження (в т.ч. відеозапису) з метою: визнання голосування на виборчій дільниці недійсним; вирішення питання про порушення кримінальної справи за фактами підроблення виборчих документів чи інших протиправних дій; створення відповідної громадської думки про перебіг голосування та його результати;

– «відібрати» пропрезидентську політичну силу та її представників у випадку виявлення фальсифікацій виборів з боку влади чи появи звинувачень у них.

По-п'яте, важливою інституційною складовою технології маніпулювання результатами виборів є так звана «нарізка» виборчих округів у інтересах конкретних політичних акторів. Ця маніпулятивна технологія у світовій практиці дістала назву «*джеррімендерінг*». У застосуванні цієї технології в 2012 р. опозиційні політичні сили звинувачували Адміністрацію Президента В. Януковича. Вони, зокрема, не погодилися з визначеними Центральною виборчою комісією 9 квітня 2012 р. межами окремих округів, мотивуючи свою незгоду тим, що такий розподіл сприятиме фальсифікаціям на парламентських виборах. Попередній аналіз розподілу виборчих округів свідчив, що із 225-ти щонайменше 70 було сформовано з порушенням принципу компактності та єдності адміністративно-територіальних одиниць. Йшлося про те, що там, де популярність кандидата від опозиції була великою, округ знищувався шляхом розрізання його на окремі шматки під інші округи. Найбільшої критики зазнало створення округів у Закарпатській й Івано-Франківській областях. Представники ВО «Батьківщина» назвали близько 32 районів, які необґрунтовано було розділено на 2-3 частини. Територіально округи, до яких входять 6-7 районів, розташовані не компактно, а витягнуто,

й довжина такого округу сягала до 200 км. Відповідно, в округах з великою протяжністю було ускладнено комунікацію ділянок з окружною комісією й доставку бюлетенів і протоколів після голосування, що, зрозуміло, є додатковим фактором фальсифікації виборів на таких округах.

По-шосте, найпотужніший вплив (з точки зору демократії – негативний) на перебіг виборчого процесу справила прописана у новому законі технологія формування окружних та дільничних виборчих комісій.

Зокрема, суб'єктами подання кандидатур до складу виборчих комісій, окрім політичних партій, депутатські фракції яких зареєстровані в апараті Верховної Ради VI скликання, законом визнавалися усі політичні партії-суб'єкти виборчого процесу незалежно від того, в якому окрузі (одномандатному чи багатомандатному) і яку кількість кандидатів в народні депутати вони висунули. Загалом, суб'єктів подання кандидатур до складу виборчих комісій на виборах 2012 р. було 87: п'ять депутатських фракцій, що зареєстровані в Апараті Верховної Ради VI скликання та 82 інших партій, з яких кандидатури подали 76 [10, с. 22].

Крім того, на відміну від попередніх виборів, коли внесення до складу окружних виборчих комісій представників партій-суб'єктів виборчого процесу здійснювалося шляхом жеребкування стосовно кожної ОВК окремо [67], на виборах 2012 р. формування складу всіх ОВК відбулося шляхом проведення 24 серпня 2012 р. лише одного жеребкування [11].

У результаті, до складу окружних та дільничних виборчих комісій ввійшли представники маловідомих (по суті, технічних) партій, що висунули кандидатів лише в одномандатних округах, і водночас – до них не потрапили представники партій, що висунули кандидатів у загальнодержавному окрузі, в тому числі тих, які користувалися реальною підтримкою виборців – ВО «Свобода» та Партія «УДАР» В. Кличка.

Загалом, ця легітимізаційна технологія дозволила сформувати лояльні до влади виборчі комісії. У 2012 р. вони склались із представників п'яти партій, що мали депутатські фракції у Верховній Раді України VI скликання, а також представників 19 fake-структур, з яких лише 5 подали виборчі списки кандидатів у багатомандатному окрузі, інші 14 висунули кандидатів лише в деяких одномандатних виборчих округах [10, с. 24].

На основі проведеного нами аналізу біографій лідерів політичних партій й контент-аналізу преси, а також інфор-

мації про політичні сили в Україні, що міститься у енциклопедичному довіднику «Українська багатопартійність: політичні партії, виборчі блоки, лідери (кінець 1980-х – початок 2012 рр.)» [13], ми прийшли до висновку, що принаймні 15 із 19 партій-суб'єктів подання кандидататур до складу окружних виборчих комісій на виборах 2012 р. були політичними сателітами інших політичних сил – учасниць виборів 2012 р. Із них одна (Політична партія «Молодь до влади») представляла інтереси Партії «УДАР» В. Кличка, а щонайменше 14 – інтереси Партії регіонів (політичні партії «Русь Єдина», Народно-трудовий союз України», «Братство», «Зелена планета», «Руський блок», «Руська єдність», «Союз анархістів України», Ліберальна партія України, Християнсько-демократична партія України, «Єдина Родина», «Єдиний центр», Народна екологічна партія).

Такої ж думки й деякі політичні експерти. Так, за інформацією джерел вітчизняного видання «Тиждень», прихована квота Партії регіонів формувалася за поданнями (кандидатів у члени ОВК) таких партій як: «Русское единство» (221 подання), «Русский блок» (223), «Русь єдина» (225), Народно-трудовий союз (225), партія «Зелена планета» (225), Союз анархістів України (220), Ліберальна партія України (219), Єдиний Центр В. Балого (43), «Єдина родина» О. Ржавського (212), «Братство» Д. Корчинського (225). Причому, окрім «Єдиного центру» всі подання від вищенаведених партій до окружних виборчих комісій (а це понад 2 тис. членів ОВК з 4050 можливих) готували юридичні служби Партії регіонів та близьких до неї олігархів, «неформальна» оплата праці яких здійснювалася з джерел тієї ж таки владної політичної сили. Партія влади мала ще дві фракції Партії регіонів та фракції Народної партії Литвина («литвинівці» інкорпоровані у виборчий список Партії регіонів та отримали кілька погоджених з регіоналами мажоритарних округів). Отже, всього від Партії регіонів в окружних виборчих комісіях було не менше – 11-12 членів, а враховуючи різною мірою підконтрольних владі комуністів та політичну силу Н. Королевської «Україна – Вперед!», на виборах владу представляли не менш ніж 13-14 із 18 членів у кожній ОВК [13]. У одномандатних округах інституційний аспект маніпулювання проявився у застосуванні технології політичного сквоттінгу (від англ. *squatting* – захоплення). Термін «сквоттінг» на практиці вживається для означення акту самовільного заселення покинутого або незайнятого

місця/будівлі особами (*сквоттерами*), які не є його юридичними власниками чи офіційними орендарями й не мають інших дозволів на його використання. Сквоттери часто вимагають легалізацію своїх прав на фактично захоплені ними об'єкти на основі фактичного проживання, а не прав власності. Тому досить часто з формальної точки зору вони не порушують законодавство [14].

З часом це поняття було запозичене іншими галузями діяльності. Розповсюдженим став так званий *кіберсквоттинг* – реєстрація доменних імен сайтів, що містять торгову марку, яка належить іншій особі з метою їх подальшого перепродажу чи недобросовісного використання [15].

Політичний сквоттинг – ще не введений до політологічного лексикону термін. Однак він, на нашу думку, досить точно передає суть деяких політичних явищ, особливо у трансформаційних суспільствах із відносно нетривалою історією становлення демократичних практик. Наприклад, за умов авторитарних політичних режимів існування повноцінної опозиції до влади неможливе. Однак цілком реальними є практики штучної «гри» в опозицію сателітів партії влади, повністю підконтрольних їй, що ми і схильні називати політичним сквоттингом. У парламентській кампанії 2012 р. ця технологія активно застосовувалась Партією регіонів: її члени офіційно йшли на вибори самовисуванцями і в політичній агітації навіть не згадували про свою партійну приналежність, вдаючи «незалежних» політиків. Причому ця технологія застосовувалась не в усій країні, а лише в деяких регіонах. Насамперед, в Західному та Центральному електоральних регіонах, де кандидати в депутати від партії влади мали дуже малі шанси на перемогу. «Спрацювала» ця технологія виключно у Центральному регіоні, що пояснюється політичною амбівалентністю місцевого населення, невеликим значенням для виборців ціннісно-ідеологічних установок політика, які в першу чергу оцінюються як за шкалою «добрий-поганий» господар.

Завдяки виборчій інженерії на виборах 2012 р. були легітимізовані технології політичної боротьби між регіональними елітами за представництво своїх інтересів на загальнонаціональному рівні. Так, за підрахунками виконавчого директора громадської організації «КВУ» у Львівській області О. Дацаківської, понад 80% членів окружних виборчих комісій у Західному регіоні були не його мешканцями, а жителями Криму, Одеси, Миколаєва, Донецька, Луганська (*тобто, Південно-Східного регіону – Є. К.*). Вони

представляли інтереси партій, що не мали жодного стосунку до Львівщини, Тернопільщини, Івано-Франківщини, чи Рівненщини. Не мали тут кандидатів-мажоритарників. Але вони визначали та встановлювали результати виборів, більше того – мали більшість у складі ОВК [16].

Ще однією маніпуляційною складовою виборів 2012 р., закладеною у законодавстві, стала масова ротація персонального складу ОВК. Так, за деякими підрахунками, станом на 13 вересня 2012р., ЦВК провела 1972 заміни членів ОВК (із загальної чисельності 4050 осіб). Тобто, фактично за два тижні з моменту створення ОВК їх кадровий склад було змінено на 49%. Найменшу кількість заміни здійснили політичні сили, представлені фракціями в парламенті. Найбільшу – на рівні понад 100% (деяких членів ОВК змінювали кілька разів) – «Русь Єдина», «Братство», «Руський блок», «Руська Єдність», «Союз анархістів України», «Єдина Родина». На ці шість політичних партій припадає 1349 замін членів ОВК, або 68,4% загальної кількості замін за вказаний період. Привертають увагу заміни в керівному складі ОВК: змінено 64% голів комісій, 45% – заступників голів, 58% – секретарів комісій. Загалом – 56% керівного складу ОВК. Не менше важливо й те, що понад 75 % усіх замін персонального складу членів виборчих комісій припадає саме на області, які за нашою класифікацією входять до Західного та Центрального регіонів [17].

На нашу думку, головне завдання такої маніпуляційної технології – дестабілізувати роботу виборчих комісій у опозиційних до провладної Партії Західному та Центральному регіонах задля того, щоб залишити привід до визнання результатів виборів недійсними та перерахунку голосів у вигідний для влади бік або проведення повторних виборів.

У 2012 р. було фактично зірвано вибори у п'яти одномандатних округах: №№ 94, 132, 194, 197 та 223. Із них лише один знаходиться у Південно-Східному регіоні (№ 132 із центром у м. Первомайськ Миколаївської області). Решта ж чотири – у Центральному (№ 94 з центром у м. Обухів Київської області, № 194 з центром у м. Черкаси та № 197 у м. Канів Черкаської області) та Західному регіонах (№ 223 з центром у м. Києві) [18].

Таким чином, виборчий закон від 17.11.2011 р. передбачає можливість масових маніпуляцій зі складом ОВК вже після створення комісій. За допомогою цілком легальних маніпуляцій з партіями-сателітами суб'єкт виборчого процесу може в рази збільшити своє фактичне представ-

ництво в усіх без винятку ОВК – настільки, щоб повністю контролювати процес прийняття рішень. Масовість замін в окружних виборчих комісіях свідчить про те, що цей процес є добре скоординованим і керованим з боку влади, що не сприяє становленню демократії в країні.

Отже, окрім кон'юнктурних змін виборчого законодавства, ще одним об'єктом інституційних маніпуляцій в Україні є політичні партії, які, на думку вітчизняного дослідника Р. Балабана, є нічим іншим, ніж закритими фінансовими клубами, які замість повноцінного політичного класу формують фінансову політичну картель; а за висловом іншого українського політолога Ю. Шведа, це утворення, що мімікують під інститути представництва суспільних інтересів, а насправді є агенціями з представлення інтересів капіталу перед владою.

Такі висновки підтверджуються і нашими спостереженнями. Після первісного накопичення капіталів вітчизняними бізнес-групами, у них виникла нагальна потреба легалізувати, захищати та нарощувати свої прибутки. Ідеальним варіантом їх задоволення була інкорпорація із вітчизняним політикумом. А найменш проблемним механізмом для цього були закриті партійні списки, вперше протестовані під час парламентських виборів 1998 р. Можливість потрапити до парламенту через закриті партійні списки сприяла комерціалізації політики. Регіональні фінансово-промислові групи почали розглядати партії як засіб потрапляння/наближення до влади з метою захисту індивідуальних, чи корпоративних економічних інтересів.

В результаті намітилась чітка тенденція до зменшення кількості професійних політиків у вітчизняному парламенті на користь бізнесменів. Так, якщо на виборах 1998 р. бізнесмени склали 25% від усіх кандидатів у народні депутати (як за партійними списками, так і в мажоритарних округах), то у 2002 р. – вже близько 40 %. Продовжилась ця тенденція і в наступних парламентських електоральних циклах: у 2006 р. кількість кандидатів-бізнесменів склали 42 %, у 2007 р. – 44 %, а у 2012 р. – 52%*.

Прямуючи за підприємницькою логікою, орієнтованою насамперед на максимізацію своєї користі, бізнес, який стоїть за політичними партіями, не зацікавлений у постійному «інвестуванні» в політичні партії, а погоджується вкладати у них кошти лише на час виборів – перетворюю-

* Підрахунок проведено на основі даних з офіційного веб-сайту ЦВК – www.cvk.gov.ua/.

чи тим самим партії у банальні «машини для голосування» або ж виборчі проекти.

Про масштаби комерціалізації політики свідчать витрати політичних партій та кандидатів в депутати в мажоритарних округах на виборах, які мають чітку тенденцію до постійного зростання [19].

Ще однією інституційною маніпулятивною технологією, яка хоч і не була повністю новою у 2012 р., але активно застосовувалась і мала яскраво виражені регіональні особливості, була *технологія клонування* кандидатів в депутати в одномандатних округах. За інформацією громадянської мережі ОПОРА, двійники-трійники в Україні з'явилися у 31 виборчому окрузі. Цю технологію застосовано проти 43 кандидатів [20].

Таким чином, суть інституційних виборчих технологій – створити механізм легалізації наперед заданих результатів виборів.

Прийняття відповідних змін у виборчому законодавстві напередодні парламентських виборів 2012 р. сприяло тому, що пропрезидентська Партія регіонів отримала на 63 мандати більше, ніж отримала б за пропорційної системи. В той же час решта парламентських політичних сил втратили від імплементації такої технології: ВО «Батьківщина» – 25 місць, Політична партія В. Кличка – 27 місць, КПУ – 32, ВО «Свобода» – 14. Більше того, в межах координат пропорційної системи три опозиційні парламентські фракції – ВО «Батьківщина», «УДАР» В. Кличка та ВО «Свобода» змогли б об'єднатися в коаліцію із 241 депутата та, відповідно, сформувати уряд.

Однак результати виборів могли б бути дещо іншими, якби у бюлетені для голосування залишилась графа «Проти всіх». Думається, що саме через її відсутність КПУ та ВО «Свобода» набрали неочікувано велику кількість голосів, що свідчить про ще один аспект інституційної зміни як маніпулятивної виборчої технології.

Ще однією складовою маніпуляції стало впровадження відеоспостереження на дільницях під час виборів 2012 р. Його головна суть – психологічно тиснути на людей, які «на камеру» пообяжуть проголосувати «не так» або «не за ту партію» й віддадуть свої голоси за партію влади.

Класичною інституційною технологією у виборах уже став «джеррімендеринг» – мистецтво «нарізки» округів для максимального сприяння в обранні партії влади. За деякими даними, щонайменше 70 із 225-ти одномандатних

округів було сформовано з порушенням принципу компактності та єдності адміністративно-територіальних одиниць, що створювала необмежені можливості для маніпуляцій та неконкурентної боротьби за владу й спотворює реальне волевиявлення громадян, а відтак унеможливило представництво їх інтересів у парламенті.

«Виборча інженерія» у виконанні партії влади в 2012 р. включала в себе також маніпуляції із кишеньковими партіями, головна мета якої – в разі збільшити представництво Партії регіонів у виборчих комісіях, від яких зрештою залежить кінцевий результат – визначення переможців. Завдяки такому механізму на виборах владу представляли не менш ніж 13-14 із 18 членів у кожній ОВК, а деякі інші політичні сили, що користувались реальною підтримкою виборців – взагалі залишились без представництва у виборчих комісіях (ВО «Свобода», партія «УДАР»). Іншим важливим аспектом було домінування у всіх виборчих комісіях представників Південно-Східного регіону за рахунок двох інших – Центрального та Західного електоральних регіонів. Першоосновою та першопричиною цього явища є слабка інституціоналізація партійної системи, яку умисно формували не для представництва інтересів громадян, а для представництва інтересів великого капіталу у владі. Про це, зокрема, свідчать і величезні фінансові витрати партій на виборчу кампанію, які, по-перше, постійно зростають, а по-друге, розглядаються як одноразовий акт покупки у виборців права представляти свій бізнес у парламенті.

В одномандатних округах інституційний аспект маніпулювання проявився у застосуванні технології політичного сквоттінгу. У парламентській кампанії 2012 р. ця технологія активно застосовувалась Партією регіонів: її члени офіційно йшли на вибори самовисуванцями, і вдаючи «незалежних» політиків. Причому ця технологія застосовувалась не в усій країні, а лише в деяких регіонах. Насамперед, у Західному та Центральному електоральних регіонах, де кандидати в депутати від партії влади мали дуже малі шанси на перемогу. «Спрацювала» ця технологія виключно у Центральному регіоні, що пояснюється політичною амбівалентністю місцевого населення, невеликим значенням для виборців ціннісно-ідеологічних установок, політика, який в першу чергу оцінюється як за шкалою «добрий-поганий» господар та схильністю до «економічного» голосування.

Регіонально диспропорційною було й застосування технології «клонування» – реєстрація кандидатами в депутати

людей, які мають однакові імена та прізвища із основними претендентами на мандат. Як засвідчили наші дослідження, технологію клонів влада застосувала проти представників опозиційних партій у Західному і Центральному регіонах, де вони мали сильні позиції.

Таким чином, інституційні виборчі технології, хоч і не відповідають етичним нормам, зате в Україні є результативними. У 2012 р. вони проявились у змінах виборчого законодавства «під» партію влади, маніпуляціях із відоспостереженням на виборчих дільницях, порушеннях в «нарізці» округів (так звана технологія «джеррімендерінг»), «клонуванні» кандидатів, маніпуляціях «кишеньковими» партіями тощо. На жаль, напередодні дострокових парламентських виборів 2014 р. виборче законодавство в Україні не було приведене у відповідність із основними принципами демократії. Тому можна спрогнозувати подальшу експлуатацію цих «брудних» виборчих технологій вітчизняним політикумом, що, своєю чергою, свідчить про неадекватність електоральних процесів в Україні та не сприяє проведенню життєвоважливих суспільних реформ й може спровокувати поглиблення політичних і соціально-економічних проблем.

Список використаних джерел:

1. Freedom in the World [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.freedomhouse.org/report-types/freedom-world#>. VA6oEK-ZTIU
2. Найпоширенішою інституційною виборчою маніпуляцією у світі є зміни виборчого законодавства [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://tyzhden.ua/News/43957>
3. Висоцький О. Легітимізаційна технологія «законодавчих змін» та її застосування в Україні / О. Ю. Висоцький // Гілея: науковий вісник : збірник наукових праць. — 2013. — Вип. 71 (№4). — С. 765-772.
4. Чергові вибори народних депутатів України 2012 р. Обрані народними депутатами України [Електронний ресурс] // Центральна виборча комісія : офіц. веб-сервер. — Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2012/wp611?PT001F01=900>
5. Чергові вибори народних депутатів України 2012 р. Відомості про підрахунок голосів виборців по загальнодержавному багатомандатному виборчому округу [Електронний ресурс] // Центральна виборча комісія: офіц. веб-сервер. — Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2012/wp300?PT001F01=900>
6. Мацієвський Ю. Сила радикалів, чи слабкість центристів: що зумовило електоральний успіх ВО «Свобода» та КПУ?

- [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.slideshare.net/selectsage/ss-20922218>
7. Оценка украинцами результатов выборов в Верховную Раду [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://vibori.co.ua/articles/1/1138/otsenka-ukraintsami-rezultatov-vyborov-v-verhovnyu-adu/>
 8. Самар В. Імітація прозорості [Електронний ресурс] / В. Самар. — Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/POLITICS/imitatsiya_prozorosti.html
 9. Глава ЦВК не хоче відеоспостереження на виборах: ми не настільки багаті [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://dt.ua/POLITICS/glava_tsvk_ne_hoche_videosposterezhennya_na_viborah_mi_ne_nastilki_bagati.html
 10. Парламентські вибори 2012 р.: виборче законодавство, суб'єкти виборчого процесу та їх повноваження. Аналітична доповідь Центру Разумкова // Національна безпека і оборона. — 2012. — № 7-8 (136-137). — 120 с.
 11. Постанова ЦВК «Про Порядок проведення Центральною виборчою комісією жеребкування щодо включення кандидатів до складу окружних виборчих комісій з виборів народних депутатів України 28 жовтня 2012 р.» № 69 від 19 квітня 2012 р.
 12. Українська багатопартійність: політичні партії, виборчі блоки, лідери (кінець 1980-х-початок 2012 рр.). Енциклопедичний довідник / за ред. М. Кармазіної. — К.: ІПІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. — 588 с.
 13. Скумін А. Операція «Фальсифікація». Партія влади отримала безпрецедентні можливості виграти вибори ще до їхнього початку [Електронний ресурс] / А. Скумін. — Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Politics/58923>
 14. Сквоттинг. Материал из Википедии – свободной энциклопедии [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Сквоттинг>
 15. Киберсквоттинг. Материал из Википедии – свободной энциклопедии [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Киберсквоттинг>
 16. Іваночко Я. По опозиції вдарили ліліпутами [Електронний ресурс] / Я. Іваночко. — Режим доступу: http://ipress.ua/articles/po_opozytsii_vdaryly_liliputamy_6896.html
 17. Бойко Н. ОВК: від суб'єкта виборчого процесу до об'єкта виборчих маніпуляцій / Н. Бойко // Українська правда. — 2012. — 18 вересня
 18. Відомості про одномандатні виборчі округи в розрізі регіонів України. Повторні вибори народних депутатів України 15.12.2013 р. в одномандатних виборчих округах № 94, 132, 194, 197, 223 [Електронний ресурс] // Центральна виборча комісія : офіц. веб-сервер. — Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2012/wp030?PT001F01=903>

19. Сидоренко С. Дорогие депутаты [Електронний ресурс] / С. Сидоренко // Коммерсантъ Украина. — 2012. — №186 (1676). — Режим доступу: <http://www.kommersant.ua/doc/2067660>
20. Технологію «клонування» застосували проти 43 кандидатів – ОПОРА [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://gazeta.ua/articles/politics/_tehnologiyu-klonuvannya-zastosovali-do-43-kandidativ-opora/452346

The most widespread electoral technologies which was utilized during parliamentary voting 2012 in Ukraine are examined in the article.

Key words: parliamentary voting, electoral technologies, electoral legislation, manipulation the results of voting, political squatting.

Отримано: 12.09.2014

УДК 329.952(522)

В. Ю. Маркітантов, В. В. Нечитайло

ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛІТИЧНОЇ ОПОЗИЦІЇ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ ПОЛІТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНИ

У статті розглядається генеза та основні напрями діяльності політичної опозиції в Україні в умовах переходу від авторитаризму до демократії, аналізуються причини, що гальмують перетворення опозиційного руху в дійсно масовий і дієвий.

Ключові слова: опозиція, політична опозиція, демократична трансформація, демократичне суспільство.

У політичній літературі проблема діяльності опозиції завжди була предметом зацікавленої уваги. По-перше, політична опозиція є важливим інститутом політичної системи, який значною мірою впливає на характер процесу державотворення і є альтернативою владі. За словами англійського вченого Ентоні Арблестера, у демократичному мисленні немає нічого, що давало б нам думати про «народ» якимось інакше, ніж як про всю сукупність громадян, як про більшість так і про меншість, як про тих, хто належить до панівної більшості, так і про тих, хто чинить спротив і не погоджується з нею. Останні «завжди мають право нагадати решті суспільства, що й вони становлять частину «народу» [1, с. 47]. Цю думку доповнює Маргарет Тетчер, твердячи, що найголовнішою властивістю британської системи державного устрою «є те, що тут немає якоїсь альтернативної особи, якій може дістатися державна влада, зате є альтернативні політика і альтернативний уряд, у повному складі